

Azerbaycan ile Türkiye Cumhuriyeti 9. ie 10. Sınıflar Tarih Ders Kitaplarında Yer Alan Osmanlı Tarihi Konularının Karşılaştırmalı Tarih Anlayışı Açısından İncelenmesi

A Historical Comparative Investigation of The Subject of “Ottoman History” in Azerbaijan and Republic of Turkey 9th and 10th Grade History Textbooks

Prof. Dr. Salim GÖKÇEN*
Yrd. Doç. Dr. Meriç AYBAR**

Öz:

Bu çalışmada Türkiye ile Azerbaycan arasındaki münasebetlerin tarih ders kitaplarına yansımaları ele alınmış, bu çerçevede tarihsel konulardaki anlaşmazlık noktaları tespit edilmiştir. Çalışma, doküman analizi yöntemine dayanmaktadır. Çalışmada örnek ders kitapları esas alınarak Osmanlı Tarihi konuları belirlenmiştir. Bu konuların önemli noktaları vurgulanmıştır. “Azerbaycan Tarihi” isimli Azerbaycan dokuzuncu sınıf tarih kitabı ve “Ortaöğretim Tarih” isimli Türkiye Cumhuriyeti onuncu sınıf tarih kitabı paralel konular içerdikleri için incelenmiştir. Ayrıca incelenen her konunun altına bilimsel kaynaklarda konunun nasıl izah edildiği belirtilmiş, söz konusu konuların tarihsel uygunluk ve çatışma noktaları tespit edilerek maddeler halinde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yapılan çalışma ile ders kitaplarının bilimsel analizinden ziyade tarih öğretimi açısından iki ülke tarih kitaplarının aynı tarih konularına bakış açılarındaki farklılığın ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Türkiye, Azerbaycan, Ders Kitabı, Osmanlı Tarihi

* Erzincan Üniv. Fen-Ed. Fak. Tarih Bölümü Öğretim Üyesi (sgokcen@erzincan.edu.tr)
<https://orcid.org/0000-0001-8051-2783>

* Erzincan Üniv. Fen-Ed. Fakültesi Tarih Böl. Öğretim Üyesi (maybar@erzincan.edu.tr)

Abstract:

In this study, the reflections of the relations between Turkey and Azerbaijan in the history textbooks are studied and the points of disagreement on historical issues were identified in this framework. The study is based on the method of document analysis. Ottoman History subjects were determined according to the sample history textbooks. Important points of these subjects were highlighted. The Azerbaijani 9th grade history textbook named "History of Azerbaijan" and Turkish 10th grade history textbook named "Secondary Education History" were studied because of their common issues. In addition, how the subject is identified in scientific sources was specified under each of these examined subjects and the points of historical appropriateness and conflicts of the subjects were tried to put forward to present in the form of substances. With this study it is aimed to determine the difference between the viewpoints of the two countries on the history textbooks rather than a scientific analysis of them.

Keywords: Turkey, Azerbaijan, Textbook, Ottoman History

1. Giriş

Tarih öğretimi nesillerin hayata hazırlanmasında önemli bir işlevi yerine getirmekte, insanların kimlik bilincini ve aidiyet duygusunu pekiştirmektedir. Tarih, sadece mensubu olunan ülkenin geçirdiği safahatı öğrenmek için değil, diğer ülkelerin geçmişini öğrenmek için de gereklidir. Bununla birlikte komşu ülkelerin ve özellikle aynı kültürü paylaşan insanların yaşadığı ülkelerin tarihini öğrenmek ayrıca önem arz etmektedir.

1990'lı yılların başında Sovyet yönetiminden ayrılarak bağımsızlıklarına kavuşan Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye arasında başlatılan ikili ve çok taraflı ilişkiler siyasi, iktisadi ve sosyal birçok alanda günümüzde de devam etmektedir. Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri ve akraba Türk toplulukları arasındaki münasebetlerin temelini ortak köken, kültür, dil ve tarih birliği gibi paylaşılan ortak kültürel miras ve manevi değerler oluşturduğu için söz konusu ilişki ve işbirliği faaliyetleri içerisinde eğitim ve kültür önemli bir yer tutmaktadır. Dolayısı ile bu kapsamda Türkiye ile Azerbaycan'ın tarihsel süreç içindeki münasebetlerini öğrenmek ve bunun yanında birbirleriyle olan tarihsel ilişkilerini objektif bir anlayış ile ele almak zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bu hedefi gerçekleştirmede iki ülke tarih kitaplarının önemli bir rol üstlendiğini kabul etmek gerekir. Ders kitapları işlevi itibarıyla sadece bilgiyi aktarmakla yetinmezler, aynı zamanda toplumun siyasal ve sosyolojik normlarını da belleklere yerleştirirler.

2. 1992 Türkiye-Azerbaycan Eğitim-Öğretim Anlaşması

Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ilişkilerin öncelikle eğitim alanında gelişme gösterdiğini söyleyebiliriz. 3 Mayıs 1992'de Baküde iki taraf arasında Eğitim - Öğretim, Uzmanlık Hizmetleri, Teknik ve Bilimsel işbirliği Antlaşması imzalanmış (Resmi Gazete: 14.07.1992 sayı: 21284 (asl) Düstur Tertip: 5 cilt: 32) ve aşağıdaki kararlar alınmıştır:

2.1) Eğitim, öğretim, uzmanlık ve danışmanlık hizmetleri alanında işbirliği:

- Değişik düzeylerde, kurumlardan ve branşlardan gelerek eğitilen personelin mükabilyet esasına göre mesleki öğretim ve eğitimlerinin geliştirilmesi,
- Eğitici, öğretmen, yönetmen ve bilimsel araştırma yapan kişilerin konuk eğitici, öğretmen, danışman veya araştırmacı düzeyinde karşılıklı temas, görüşme ve ziyaretler yapılması;
- Tarafların aynı düzeydeki eğitim ve öğretim kurumlarının mezunları, araştırmacıları, öğretmen, danışman ve uzmanlarının, diğer ülkedeki seminerlere, toplantılara ve konferanslara katılmalarını ve ilgili kurumları ziyaretlerini sağlayacak önlemlerin alınması ve teşvik edilmesi;
- Tarafların eğitilen personele ülkesindeki araştırma ve incelemeleri izlemelerini ve üstlenmelerini sağlayacak burslar verilmesi;
- Bilim, eğitim, öğretim, uzmanlık ve danışmanlık alanlarında taraflara yarar sağlayacak deneyimlerin ve bu alanlardaki sorunları incelemek isteyen heyetlerin değişiminin sağlanması; hususlarını kapsar.

2.2) Teknik ve Bilimsel Alandaki İşbirliği;

- Taraflar aralarında bir danışma ve irtibat mekanizması oluşturmak suretiyle;
  - a) Araştırma/Geliştirme ve Bilimsel iş birliği,
  - b) Teknolojik Gelişme ve Yenilikler,
  - c) Teknolojik işbirliği,
- alanlarında yapılacak görüşmelerle Teknik Komiteler oluşturulacak ve bu alanlardaki işbirliği faaliyetlerini iki taraf arasında yapılacak “Tamamlayıcı Anlaşmalar” ve ilgili “Uygulama Protokolleri” çerçevesinde yürüteceklerdir.
- Taraflar, üçüncü ülkelerden sağladıkları teknik bilgi ve deneyimleri, bu ülkelerle yaptıkları ikili/çok taraflı anlaşmaların hükümlerine uymak koşulu ile mübadele edebileceklerdir.
- Taraflar, bilimsel proje ve programların değişimi ile bilimsel konferans, toplantı, uzman yetiştirilmesi, mühendis değişimi ve ortak bilimsel laboratuvarların kurulmasını teşvik edeceklerdir.
- Çalışmamızda söz konusu anlaşmanın özellikle birinci maddesini değerlendirmek amacı ile kaynak kitap olarak Azerbaycan Cumhuriyeti eğitim müfredatında yer alan “Azerbaycan Tarihi” isimli ders kitabı ve Türkiye Cumhuriyeti eğitim müfredatında yer alan “Ortaöğretim Tarihi” isimli 10. sınıf ders kitabı tercih edilmiş ve bu maksatla “Azerbaycan Tarihi” kitabının 9. sınıf tarih konuları, “Ortaöğretim Tarihi” kitabının da 10. sınıf konuları ele alınmıştır.

Değerlendirme konusu yapılan 9. sınıf Tarih kitabı, halen Azerbaycan okullarında ders kitabı olarak kullanılmaktadır. “Azerbaycan Tarihi” isimli kitap, Aspoliqraf yayı-

nevi tarafından 2009 yılında Bakü'de yayınlanmıştır. Kaynak kitabın yazarları, Rahim Aliyev (ADPU Doçenti), Sexavet Qamberov (Sumqayıt şehri eğitim şubesi metodisti), Ramiz Hüseyinov (Eğitim Problemleri Enstitüsü büyük ilim işçisi), Elmin İmanov (Lise mektebi muallimi), İskender Yagubov (Zekalar Lisesi Muaallimi), Hafız Cabbarov (Haydar Aliyev Lisesi Muaallimi) ve Ofelya Museyeva (Bakü şehir 279 No-lu Mektebin muallimi) olarak ifade edilmektedir. 240 sayfadan meydana gelen ders kitabının ön sözünü Tefvik Veliyev' kaleme almıştır. Renkli baskı olarak yayınlanan kitap içerisinde resim ve haritalara da yer verilmiştir.

Çalışmamıza konu olan "Azerbaycan Tarihi" isimli ders kitabında yer alan Osmanlı Tarihi ile ilgili konular, Osmanlı- Safevi ilişkileri, Osmanlı – Rusya ilişkileri, Azerbaycanda hanlıklar dönemi ve Azerbaycan'ın işgalden kurtarılması başlıkları altında irdelenmektedir.

Değerlendirme konusu yapılan diğer kitabımız 10. Sınıf Tarih kitabı, halen Türkiye Cumhuriyeti okullarında ders kitabı olarak kullanılmaktadır. "Ortaöğretim Tarih" isimli kitap, 2009 yılında İstanbul'da Bediralp Matbaacılıkta bastırılmıştır. Kaynak kitap Doç. Dr. Osman Köse editörlüğünde Vicdan Cazgır, İlhan Genç, Mehmet Çelik, Celal Genç ve Şenol Türedi tarafından yayına hazırlanmıştır. 222 sayfadan meydana gelen kitap, renkli baskı olup, içerisinde görsellere ve haritalara bol miktarda yer verilmiştir.

Çalışmamıza konu olan "Ortaöğretim Tarih" isimli ders kitabı tamamen Osmanlı tarihi içerikli olduğu için burada sadece karşılaştırma yapılan kitap ile aynı içerikli konular esas alınarak incelenmiştir.

3. "Azerbaycan Tarihi" 9. Sınıf ve "Ortaöğretim Tarih" 10. Sınıf Kitaplarında Osmanlı Tarihi İle İlgili Konuların Değerlendirilmesi:

3.1. XVII. Asrın İkinci Yarısında Azerbaycan'ın Siyasi Vaziyeti:

17 Mayıs 1639 tarihinde imzalanan Kasr-ı Şirin antlaşmasına göre Safevi-Osmanlı muharebelerine son verilmiştir. Arap Irak'ı Osmanlılara, Zencir kalesinden şarktaki topraklar Safevilere verildi. Safeviler Van ve Kars kalelerine ve Ahıska'ya hücum etmeyeceklerine dair teminat verdiler (Azerbaycan Tarihi, 2009:5)

Böylelikle, Safevi-Osmanlı sulhu XVIII. Yüzyılın ikinci yarısına kadar iki devlet arasındaki ilişkilerin düzelmesini sağladı. Bu durum Azerbaycan'ın iktisadi yönden inşası için fırsat yarattı (Azerbaycan Tarihi, 2009:5).

Bu konu ile alakalı Türkiye ders kitabı ise şu bilgileri vermektedir. İran Osmanlı-Avusturya savaşlarını ve iç isyanları fırsat bilerek sık sık Osmanlı topraklarına saldırmaya devam ediyordu. Bu nedenle IV. Murat, İran üzerine biri 1635 diğeri ise 1638'de olmak üzere iki sefer düzenledi. Yapılan seferler sonunda Revan ve Bağdat alındı. IV. Murat Bağdat Fatihisi olarak anıldı. İran'ın isteği üzerine 1639'da Kasr-ı Şirin Antlaşması imzalandı. Buna göre Bağdat Osmanlı'ya, Revan ve Azerbaycan İran'a bırakıldı. Zağros dağları iki ülke arasında sınır oldu (Orta Öğretim Tarih, 2009: 101).

Olayın bilimsel kaynaklarda işleniş şekli ise şu şekildedir. Serav muahedesi beş sene

sürmüş ve 1623'de Bağdat subaşı Bekr'in isyanı ve nihayet Bağdat'ı İran şahına vermek istemesiyle bozulmuştur. IV. Murad, ordusunun başında bizzat gidip Bağdat'ı zapt eylediğinden İran'ın sulh için müracaatı üzerine 1639 Mayıs ayında Kasr-ı Şirin muahedesiyle on yedi sene sürmüş olan bu harp sona ermiştir (Uzunçarşılı, 2011:248).

Kasr-ı Şirin muahedesi mucibince Bağdat geri alındığı gibi Irak'ın doğu hududunda elden çıkmış olan Hassan, Bedra, Mendeli, Hanikin, Dertenk, Caf aşiretinin Ziyaeddin ve Haruni bölümleri, Zencir kalesinin batısındaki köyler ve Şehrizaro yakınundaki Zalim Ali kalesinin arkasındaki dağların Şehrizaro tarafına batıya bakan kısmı, Ahıska, Kars, Van, Şehrizaro, Bağdat ve Basra'nın eski hudutlarındaki yerler Osmanlılarda ve Zencir kalesinin doğusundaki kaleler ve köyler ve Mihriban kalesi İranlılara kalacak ve Van hududundaki Kotor, Makur ve Kars taraflarında bulunan kaleler de iki tarafça yıktırıldı (Uzunçarşılı, 2011: 249).

3.2. Kaynak kitaplarda İstanbul Antlaşması (Mukavelesi):

Doğuda kendi siyasetlerini hayata geçirmeye çalışan İngiltere ve Fransa Rusya'nın Güney Kafkasyadaki nüfuzunun güçlenmesine her zaman engel oldular. Bakü'nün işgalinden endişe duyan İngiltere İstanbul sefiri vasıtasıyla Osmanlıları Rusya'ya karşı harbe zorluyor ve diplomatik ilişkileri kesmekle tehdit ediyordu. Ayrıca Rusya ile muharebeyle girilmesi durumunda Osmanlı'nın destekleneceği bildiriliyordu (Azerbaycan Tarihi, 2009: 46)

Rusya bu dönemi anlatan edebiyat eserlerinde Azerbaycan halkının kendilerinden yana tavır takındığını belirtirken tarihi hakikatleri gizlemektedir. Hâlbuki Rus tehdidini hisseden Revan ahalisi Erzurum Paşasına haber göndererek "Niye oturursunuz? Siz de Türksünüz, biz de. Gâvurun eline düşmektense, sizin elinize düşmemiz daha iyidir. Vaktinde gelin, şehri zapt edin ve Rus'u şehre bırakmayın" isteğinde bulundular (Azerbaycan Tarihi, 2009: 46).

1723 yılı Eylül ayında Osmanlı Devleti Gence'ye saldırdı, ancak kaleyi ele geçiremedi. 1724 yılında Osmanlı ordusu mukavemet görmeden Revan'a girdi. Rusya İsveç ile harpten yeni çıktığı için barış isteğinde bulundu. 1724 yılında İstanbul Antlaşması imzalandı. Bu antlaşma ile Azerbaycan Osmanlı ile Rusya arasında paylaşıldı. Ancak bu antlaşma Osmanlı ile Rusya mücadelesini sona erdirmeyi, sadece bir süreliğine yumuşattı (Azerbaycan Tarihi, 2009: 47).

İstanbul Antlaşmasının gelişim süreci Türkiye Cumhuriyeti Ortaöğretim Tarih kitabında ise şu şekilde işlenmiştir. Rus Çarı I. Petro özellikle Prut Savaşında Osmanlı Devleti'ne yenilerek Karadeniz ve Balkan topraklarında genişleyemeyeceğini anlayınca yönünü İran'a çevirdi. İran'ın karışıklık içerisinde olduğunu öğrenen Rus Çarı I. Petro, bu karışıklıktan faydalanarak İran'a girdi ve İran'ın kuzeybatı eyaletlerini ele geçirdi. Osmanlı Devleti Rusya'yı bölgeden uzaklaştırmak ve yayılışını engellemek amacı ile İran Seferi'ne çıktı. İran'ın Kafkasya topraklarına girerek Rusya'nın daha güneye inmesini engelledi. Osmanlı Devleti ile Rusya'nın çatışma durumuna gelmesi üzerine Fransa arabuluculuk önerisinde bulundu. Fransa'nın araya girmesi ile Rusya ile Osmanlı Devleti arasında 1724 İstanbul Antlaşması yapıldı. Bu antlaşmaya göre İran'ın Kafkasya toprak-

ları, Rusya ve Osmanlı arasında paylaştırıldı. Rusya Azerbaycan topraklarını işgal etti (Orta Öğretim Tarih, 2009: 122).

Bilimsel araştırma eserlerinde ise bu konu şu şekilde anlatılmaktadır. Batı İran'da Rus varlığı Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya'yı karşı karşıya getirmişti. Özellikle de II. Tahmasb Osmanlılardan umduğu yardımın ulaşmaması üzerine Rusya'ya meyledip Derbent ve Bakü'nün işgalini kabul etmişti. Buna ilaveten II. Tahmasb'in Ruslara Afganlıları terk ederek kendi tahtını ele geçirip yardım etmeleri karşılığında Gilan, Mazenderan ve Esterabad'ı vereceğini taahhüt etmesi, Osmanlıların Güney Kafkasyadaki durumunu sarsma anlamına geldiği gibi Rusya'nın İran'ın iç işlerine karışmasına imkân tanınması anlamına gelmekteydi (Gündüz, 2012: 372)

Doğuda Rusya ve Osmanlılar arasındaki gerginlik nedeni ile doğu ticareti hayatının tehlikeye girmesinden endişe eden Fransa, İstanbul'daki elçisi Marquis de Bonnac vasıtasıyla tarafların diplomatik temsilcilerini bir araya getirmeyi başardı. Görüşmelerde Rus elçisi İvan Nepluyeff yaptığı teklifte Osmanlı İmparatorluğunun doğu sınırları için geçerli tehlikenin Rusya'nın güney bölgeleri için de geçerli olduğunu belirtip İran topraklarının taksimatını teklif etmekteydi. Uzun müzakerelerden sonra 24 Haziran 1724'de yapılan İran Mukavenamesi adlı antlaşmayla iki devlet İran'ın taksimi için anlaştilar. Buna göre Osmanlılar Gürcistan, Şirvan ve Azerbaycan'ı ellerinde tutup, Rusya'nın da Kafkasya'nın Hazar bölgesinde, Gilan, Mazenderan ve Esterabad'daki varlığını tanıdı (Gündüz, 2012: 373).

3.3. Osmanlıların Azerbaycan'ın Batı Topraklarını Ele Geçirmesi Meselesi:

İstanbul antlaşmasından sonra Osmanlı Devleti, bütün sınır boyunca Güney Kafkasya'ya ordular gönderdi. 1724 yılında Salmas, Hoy ve Merand'a kadar ilerlediler. Abdullah Paşa Tebriz'i kuşattı. Bu sırada Erdebil'de olan Şah Tahmasb'in gönderdiği birlikler Osmanlı kuvvetlerinin geri çekilmesine neden oldular. Öte taraftan halkları Azerbaycan Türklerinden oluşan, Erivan, Nahcivan ve Ordubad şehirleri gönüllü olarak Osmanlı hâkimiyetini kabul ettiler (Azerbaycan Tarihi, 2009: 48).

Bu sırada Kafkasya üzerinde Rus tehdidi de iyice artmaktaydı. Azerbaycan halkı Osmanlı devletine elçi göndererek bu topraklarda kendilerini görmek istediklerini bildirdiler. Ermeniler ise bölgede Rusya'yı istemektedirler. Bölgedeki Ermeniler ve Hıristiyan ahalinin mukavemetine rağmen Osmanlı birlikleri 1725 yılında tekrar Tebriz'i kuşattı ve bu sefer kısmen ele geçirdi (Azerbaycan Tarihi, 2009: 49).

Rusların işgal ettiği arazilerde onlara karşı büyük mücadele vardı. Salyan ve Bakü başta olmak üzere bu mücadele işgal sahasının bütününde görülmektedir. Bunun yanında 1726 yılında Zengezur'da Osmanlı karşıtı isyan çıktı. İsyanlılar Osmanlı vergi memurlarına karşı çıktılar ancak Osmanlı Devleti, bu isyanlıları sert bir şekilde cezalandırdı. (Azerbaycan Tarihi, 2009: 55)

1729 yılında Karabağ'da da Osmanlı aleyhine isyan çıktı bu isyan kısa sürede Şamahı, Tebriz, Marağa ve Erdebil bölgelerine yayıldı. Osmanlı kuvvetleri ile isyanlılar arasında büyük mücadeleler yaşandı. Osmanlı Devleti isyanı bastırmak için bölgeye yeni kuvvetler göndermek zorunda kaldı. Bu isyanlar ancak 1731 yılında bastırılabilirdi.

(Azerbaycan Tarihi, 2009:56)

XVIII. Yüzyılda Azerbaycan'da durum çok değişmiştir. Ülke arazisi, Osmanlı devleti ile Safeviler arasında yaşanan kanlı savaşlar meydanına dönmüştü. Arazinin bir kısmını da Afganlar işgal etmişti. Şah II. Tahmasb yerel feodal güçleri bu toprakları temizlemek için bir araya getirmeye gayret göstermekteydi. Bu görevi de Afşar taifesinden Nadir Han'a verdi. O da Afgan tayfasını ülkeden kovmuş ve Herat'ı kurtarmıştır. Bu başarı onun etkinliğini artırmıştır. Nadir Han daha sonra Osmanlı üzerine yönelmiştir. Bu sırada Osmanlı ile sıkıntılar yaşayan Rusya'da durumu memnuniyetle karşılamaktaydı. II. Tahmasb Osmanlılardan işgal olunmuş Safevi topraklarının geri iade edilmesini istemiş Ancak Osmanlıdan ret cevabı alınca iki ülke arasında tekrar savaş başlamıştır. Bu mücadele sonucu, Marağa, Erdebil ve Tebriz'i kurtarmaya başlamıştır. (Azerbaycan Tarihi, 2009:57)

1731 yılında Tahmasb, Nahcivan ve Erivan'ı Osmanlıdan geri almak için harekete geçti ancak başarılı olamadı. Bunun üzerine karşı saldırı düzenleyen Osmanlı kuvvetleri, Urmiye, Tebriz ve Erdebil'i geri almayı başardılar. Bu başarılar her ne kadar Osmanlılar için İsfahan yolunu açmış olsa da başkentini alınamaması başarıların sınırlı kalmasına neden olmuştur (Azerbaycan Tarihi, 2009:57).

Bu meseleler Azerbaycan Tarihi ders kitaplarında detaylı anlatılırken Türk ders kitaplarında fazla yer verilmemiş ve olay şu şekilde anlatılmıştır. Afşar Türkmenlerinden Nadir Şah'ın İran'da yönetime geçmesi İran'ın yeniden güçlenmesini sağladı. Rusya Azerbaycan topraklarını yeniden İran'a bırakmak zorunda kaldı. Nadir Şah'ın ölümünden sonra zaten birlikten mahrum bırakılmış olan Azeri Türkleri Şirvan, Şeki, Taliş, Karabağ, Kuba, Gence, Revan ve Bakü hanlıklarını kurarak bağımsız küçük devletler durumuna gelmişlerdir. Fakat Onların bu parçalanmış hali düşmanlarının işgal isteklerini uyandırmıştır (Orta Öğretim Tarih, 2009: 121).

Tehditle karşılaşan Azerbaycan Hanlıkları mektuplar göndererek Osmanlı Devleti'ne bağlılıklarını gösterdiler. Bu dönemde Osmanlı devlet adamları Azerbaycan ve Dağıstan'ı da hâkimiyet altına almak istemişler fakat başarılı olamamışlardı. Gürcistan üzerinden Azerbaycan'a hâkim olmak isteyen Rusya bunu başaramayınca, Osmanlı ve İran Devletlerinin iç sorunlarıyla uğraşmalarından faydalanarak Azerbaycan'ı işgale girişmiştir. Rusların Azerbaycan'ı işgalini engelleyemeyen Osmanlı Devleti ve İran, yakınlaşma politikasına yönelmiştir. Rusya'nın güneye inerek İngiltere'nin sömürgelerini tehdit etmesi ihtimaline karşı İngiltere, Osmanlı ve İran Devletlerini Rusya'ya karşı destekleme yoluna gitmiştir (Orta Öğretim Tarih, 2009: 121).

Azerbaycan'da Osmanlı egemenliğinin güçlenmesi konusu araştırma kitaplarında ise şu şekilde anlatılmaktadır. İran'ın Osmanlı ile Rusya arasında imzalanan antlaşmayı tanımaması üzerine III. Ahmet döneminde İran üzerine sefer hazırlığı yapıldı. Ancak Patrona Halil İsyanının çıkışı ve III. Ahmet'in tahtan indirilmesi nedeniyle bu sefer askıya alındı. I. Mahmut'un tahta çıkışı ile tekrar sefer başladı. Bağdat valisi Ahmet Paşa serasker tayin edilerek hemen İran üzerine yürümesi emri verildi. Kuzey cephesi komutanı Hekimoğlu Ali Paşa'ya ise Tebriz'i geri alması bildirildi. Hekimoğlu Ali Paşa,

Revanî kuşatıp İranlıları yendikten sonra Urmiye üzerine yürüdü ve 2 aydan fazla kuşattıktan sonra kaleyi fethetti. Ardından yürüdüğü Tebriz kalesini ise, İranlı kale komutanı kaçıp gitmiş olduğundan savaşız ele geçirdi (Şahin, 1996: 49).

3.4. Erivan Hanlığının Osmanlı ile Sınır Olmasının Önemi:

Erivan hanlığının Osmanlı ile sınır olması büyük bir ehemmiyet teşkil etmekteydi. Çünkü Osmanlılar bu bölgede Gürcü ve Ermenileri himaye edip Rusya'nın tecavüzlerini önlemeye çalışmaktaydılar. Öte taraftan bölgede az sayıda bulunan Ermeniler burada Hıristiyan bir devlet kurmak için II. Katerina'ya başvurular, ancak bu sırada cereyan eden Osmanlı – Rus muharebesi bu durumun oluşmasına engel olmuştur (Azerbaycan Tarihi, 2009: 120).

Türkiye Cumhuriyeti Ortaöğretim Tarih 10. sınıf ders kitabı ve araştırma eserlerinde bu konuya değinilmemiştir.

3.5. Azerbaycan'ın Harici Siyaseti, İran ve Osmanlı devletleri ile münasebetler:

Azerbaycan'ın coğrafi konumu onun uluslararası münasebetlerde sürekli yer bulmasına neden olmaktadır. Azerbaycan hanlıklarının harici siyasetinin ana teması, öz hâkimiyetlerini kuvvetlendirmek, korumak ve ekonomik gelişmeden ibaretti. Bunun yanında Urmiye, Şaki, Kuba ve Karabağ hanlıkları Azerbaycan'ın siyasi birliği için özel bir caba harcamaktaydılar. Bu hanlıklar bu maksatla İran, Osmanlı, Rusya ve Gürcistan ile münasebetler yaratmaya çalışmışlardır (Azerbaycan Tarihi, 2009:142)

1840 yılından itibaren Azerbaycan hanlıkları ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki münasebetler özel bir anlam ifade etmeye başlamıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında 1768- 1774 Osmanlı Rus harbinin önemi büyüktür. Osmanlı Devleti, Kafkaslarda Rusya ile Gürcistan arasında oluşan ittifaka karşı Müslüman devletlerin ittifakını yaratmaya çalışmaktaydı. Bu doğrultuda hanlıklara gönderdiği elçilerle Rusya'ya karşı onları mücadeleye çağırıyordu (Azerbaycan Tarihi, 2009:144).

Rusya ise Osmanlı Devleti'nin bu politikalarını yakından takip ediyor ve tedbirler almaya çalışıyordu. Rus casusları topladıkları malumatlar ile Osmanlı-Azerbaycan ittifakını ortaya çıkarmışlardı. Bu durum karşısında Rus Çarı da Osmanlı Devleti ile savaşı kaçınılmaz gördü (Azerbaycan Tarihi, 2009:144).

Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti ile Azerbaycan hanlıkları arasında yakınlaşma daha da arttı. Osmanlı Devleti, olası bir yeni Rus muharebesinde Azerbaycan hanlıklarından faydalanmak arzusundaydı. Azerbaycan hanlıkları ise Rusya'nın genişleme politikası karşısında Osmanlı himayesine ihtiyaç duymaktaydılar. Karabağ, Şeki ve Quba hanları isteklerini hayata geçirebilmek için İstanbul'a elçi göndermişlerdir. Ancak Osmanlı Devleti, Rusya ile ilişkilerini düzeltmek istediğinden bu elçilerle görüşmekten çekinmiştir. Bu durum ise 1787- 1791 Rus- Osmanlı muharebesinde hanlıkların desteğini engellemiştir. Bu durum Rusya'nın güçlenmesine imkân vermiştir (Azerbaycan Tarihi, 2009:145).

Türk kaynakları ise bu antlaşmanın ortaya çıkışı ile ilgili siyasi gelişmeleri şöyle anlatmaktadır. Rusya'nın Balkanlara ulaşabilmesi için öncelikli olarak Lehistan'ı ele

geçirmesi gerekiyordu. Rusya, 1763'te Leh kralının ölmesi üzerine istediği kişiyi kral seçtirmek için Lehistan'a asker gönderdi. Rusların başarılı olmaları üzerine Lehistan'da ayaklanma çıktı. Rus askerlerinin önünden kaçan Lehler Osmanlı'ya sığındı. Ruslar, Lehleri takip ederek Osmanlı topraklarına saldırdılar ve Balkan milletlerini isyana kıskırttılar. Bu olaylar sonunda Osmanlı-Rus savaşı çıktı (Ortaöğretim Tarih, 2009: 130).

Osmanlı-Rus savaşı altı yıl sürdü. Ruslar, Bu sürede Eflak ve Boğdan'ı ele geçirerek Kırım'ı işgal ettiler. Rusya kazandığı bu başarının etki alanını Mora'ya kadar genişletmek istedi. Baltık denizindeki donanmasını Mora kıyılarına ulaştırdı. Mora halkını ayaklanmaya teşvik etti. Mora'da çıkan isyanı Osmanlı Devleti bastırdı. Bu durum karşısında Mora'dan ayrılan Rus donanması, İzmir'in Çeşme Limanı'na bir baskın yaparak Osmanlı donanmasını yaktı (Ortaöğretim Tarih, 2009: 130).

Rusların Balkan topraklarında ilerlemeleri Avusturya ve Prusya'yı endişelendirdi. Bu iki ülkenin araya girmesi ile 1774'te Rusya ile Osmanlı arasında Küçük Kaynarca Antlaşması imzalandı. Bu antlaşma, Osmanlı Devleti'nin imzaladığı şartları en ağır antlaşmalardan biridir (Ortaöğretim Tarih, 2009: 130).

1768'de başlayan ve neticeleri itibarı ile sadece Osmanlı Devleti değil doğu siyaseti açısından Rusya için de bir dönüm noktası teşkil eden Osmanlı-Rus savaşı, Osmanlı zafiyetini bütün açıklığı ile gözler önüne sermek ve Rusya'nın büyük güç olarak ortaya çıktığını belgelemek bakımından büyük öneme sahiptir (Beydili, 2002: 524)

Savaşın nedeni Büyük Petro döneminden beri, Rusya'nın Polonya üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışmasıydı. Bu egemenlik mücadelesi sırasında Polonyalı bazı yurt severlerin Osmanlı İmparatorluğuna iltica etmeleri, onları izleyen Rus kuvvetlerinin Osmanlı toprağına girmeleri ve Fransa'nın kıskırtmaları sonucu Osmanlı Rusya'ya savaş açtı (Sürgevil, 2014: 30)

1768 yılında başlayan savaş uzun sürdü. Savaşın bu kadar uzun sürmesi Rusya'nın işini kolaylaştırdı. Savaştan önce Nogayların, Ruslar tarafından kazanılması da Osmanlıların aleyhine oldu. Savaşta büyük yenilgiler alınmasının bir diğer sebebi de Lehistan, Eflak ve Boğdan'da halkın büyük bir kısmının Rusya tarafına geçmesidir. Bu durum yüzünden Osmanlı ordusunda erzak sıkıntısı çekilmiştir. Rusların savaşı geniş bir alana yaymaları ve Osmanlı reayası arasında kargaşalıkları teşvik etmeleri de Osmanlı Devleti'nin elini zayıflatan etkenlerdir (Afyoncu, 2010: 450)

4. Sonuç

Azerbaycan Cumhuriyeti, bağımsızlığını temin ettikten sonra hemen her konuda Türkiye Cumhuriyeti ile uyum içerisinde hareket etmeye gayret etmiş, iki ülke birbirini bütün platformlarda desteklemişlerdir. Bu uyumlu işbirliğinin en önemli nedeni elbette ki, iki ülke toplumları arasında bir soy bağının bulunmasıdır. Ayrıca coğrafi özellikleri de göz önünde bulundurulduğunda, iki devletin ortak bazı sıkıntılarının da bulunduğu ortaya çıkmaktadır. "Bir millet iki devlet" parolasının çok sık kullanıldığı tarihi bağlar içerisinde akla gelen önemli sorulardan biri ise acaba bu iki devlet eğitim programlarında ve ders kaynaklarında da bu birlikteliği sürdürebiliyor mu?

Bu soruya cevap bulabilmek amacı ile daha önce bu incelemenin ilki olabilecek bir çalışma yapılarak, Azerbaycan 8. Sınıf ders kitabında yer alan Osmanlı Tarihi konuları ele alınmış ve ciddi farklılıklar tespit edilmişti (Gökçen-Aybar, 2017). Burada ortaya çıkan ilginç durum ise; Azerbaycan 8. Sınıf ders kitabında Safevi-Osmanlı mücadeleleri anlatılırken Osmanlı Devleti, işgalci olarak nitelendirilmekte iken Azerbaycan 9. Sınıf ders kitabında ise Osmanlı-Rus mücadeleleri anlatılırken soy birliğinden bahsedilmekte ve Osmanlı Devleti'nin her an Azerbaycan halkının yardımına koşan bir devlet olarak gösterilmesidir.

Ayrıca mukayese yaptığımız kaynaklar arasında bir önceki çalışmamıza nazaran bu çalışmada ciddi farklılıklar tespit edilememiştir. Kaynakların özelinde Azerbaycan Tarihi 9. Sınıf ders kitabı doğal olarak Azerbaycan ile ilgili meselelere ağırlık verirken Ortaöğretim Tarih kitabı genel Osmanlı tarihini anlattığı için Azerbaycan meselesini kısa maddeler halinde vermiştir.

Kaynak ders kitaplarında tespit ettiğimiz en önemli farklılık ise 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşının çıkış nedeni hususunda olmuştur. Bu hususta 10. Sınıf Ortaöğretim Tarih kitabı sebep olarak Leh sığınmacıları gösterirken, 9. Sınıf Azerbaycan Tarihi kitabı ise bu duruma, Azeri hanlıkları ile Osmanlı Devleti'nin gizli görüşmeler yaparak iş birliği içerisine girmelerinin neden olduğunu ifade etmektedir.

Çalışma, Türkiye Cumhuriyeti ders kitaplarının da ciddi olarak eleştirilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Azerbaycan Cumhuriyeti ders kitapları, Osmanlı Tarihi ile ilgili bazı konuları daha detaylı bir şekilde anlatırken Türkiye Cumhuriyeti ders kitaplarında bu konular daha yüzeysel işlenmektedir. Örnek olarak 1724 İstanbul Antlaşması'ndan sonraki Osmanlı Devleti'nin genel durumu, Azerbaycan ders kitaplarında daha geniş ve ayrıntılı olarak anlatılırken, Türkiye Cumhuriyeti ders kitaplarında bu konu birkaç cümle ile geçiştirilmektedir.

Öte taraftan Osmanlı Devleti'nin Yükselme ve Duraklama dönemleri konuları ile Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinin anlatıldığı konular ifade edilirken Osmanlı Devletine karşı farklı bir yaklaşım sergilenmesi de Azerbaycan Tarihi ders kitaplarında tespit ettiğimiz önemli bir çelişkidir. Özellikle Osmanlı-Safevi mücadeleleri anlatılırken kaynak ders kitabında Safevi Devleti tarafı dikkat çekerken, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Rusya ile ilişkilerin yoğunlaşmasından dolayı Osmanlı Devleti tarafı gözlemlenmektedir.

Tarih ders kitaplarının yazımında ve ortaya çıkarılmasında iki ülke Eğitim uzmanlarına ve bürokratlarına çok büyük iş düşmekte ve bu anlamda çok ciddi işbirliği yapılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu durumun düzeltilmesi için yapılması gereken, bir an önce iki ülkenin alanında uzman olan bilim insanlarının bir araya gelmesi ve bu farklılıkları tespit edip ortak bir tarih yazımı anlayışında buluşmasıdır.

Kaynakça

AFYONCU, Erhan,(2010), *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*, İstanbul: Yeditepe Yayınları.

BEYDİLİ, Kemal(2002), “Küçük Kaynarca Maddesi”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, cilt XXVI: 524-527.

GÖKÇEN, Salim – Aybar, Meriç, “Azerbaycan 8. Sınıf Tarih Ders Kitabında Yer Alan ‘Osmanlı Tarihi’ Konularının İncelenmesi”, *TİDSAD*, Yıl:3, Sayı:X, (Mart 2017), s.1-15.

GÜNDÜZ, Tufan (edt.),(2012), *Osmanlı Tarihi El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları.

KÖSE, Osman (edt.), (2009), *Ortaöğretim Tarih 10. Sınıf*, İstanbul: Bediralp Matbaacılık.

Resmi Gazete: 14.07.1992 sayı: 21284 (asıl) *Düstur*, Tertip: 5 cilt: 32.

SÜRGEVİL, Sabri(edt.),(2014), *Değişim Sürecinde Türkiye-I (1699-1908)*, İzmir: İlya Yayınevi.

ŞAHİN, Bekir(edt.), (1996), *Osmanlı Ansiklopedisi Tarih/Medeniyet/Kültür*, İstanbul: İz Yayıncılık.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, (2011), *Osmanlı Tarihi*, III. Cilt 2. Kısım, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

VELİYEV, Tefik(edt.), (2009), *Azerbaycan Tarihi 9. Sınıf*, Bakü: Aspoligraf Yayınevi.

EK

Cilt 6 Sayı 17 Yaz 2017

21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum

